

СТАНОВЛЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ: КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ

Надія КОГУТЯК

Copyright © 2008

Актуальність дослідження. Проблема усвідомлення своєї автентичності та відповідність їй як у повсякденних, так і в кризових ситуаціях належить до числа найгостріших та найпоширеніших. Однак, незважаючи на це, людська індивідуальність та унікальність упродовж тривалого часу не вивчалася психологією через домінування номотетичного (орієнтованого на загальне, універсальне, типове) підходу. Досліджувані індивідуальні особливості згрупували у класи індивідуальних відмінностей за декількома загальними характеристиками, формуючи, таким чином, “типові особистості”. Якісні ж особливості індивідуальної свідомості, система смислових параметрів, що лежать в основі сприйняття конкретною людиною себе та інших людей, об’єктів і стосунків здебільшого залишалися поза систематичними дослідженнями науковців. Таке одностороннє вивчення Я призвело до об’єктивізації людини, перетворення її в об’єкт дослідження, який цікавий саме як певна система, що складається з однакових компонентів, але у різних співвідношеннях.

Проблематичність адекватного трактування результатів дослідження полягає ще й у тому, що різні вчені, розглядаючи прояви унікальності емпіричного індивіда, характеризували їх різними психологічними термінами, в тому числі й автентичністю. Тим самим обсяг поняття “автентичність” асоціювався зі змістом понять “індивідуальність”, “суб’єктність”, “сутність”, “конгруентність”, “ідентичність”, “самість” тощо.

З іншого боку, процес становлення автентичності особистості є поліспричиненим явищем, і характер цього спричинення може суттєво порушуватися або змінюватися під час переживання людиною життєвих криз, як нормальних (вікових, професійних), так і аномальних (біографічних). Науково-технічний прогрес

привніс ноогенні неврози, породжені втратою смислу життя, що робить життєву кризу повсякчасною, притаманною великій кількості людей. Це зумовлює зростання інтересу психології до різних аспектів вікових та особистісних криз, підкреслюючи цим їх значення для розкриття автентичного потенціалу людини.

Унікальність та неповторність особистості почала всесторонньо вивчатися психологією тільки з розвитком екзистенційно-гуманістичного напрямку. Для більшості сучасних досліджень цього спрямування характерним є вивчення мотивів, які забезпечують не пристосування до середовища, не конформну поведінку, а зростання конструктивного людського начала (К. Роджерс, А. Маслоу, Р. Мей, Дж. Б’юдженал та ін.). У вітчизняній психології зроблено поодинокі спроби обґрунтування автентичності особистості як предмета академічних і прикладних студій (В.О. Татенко [15] З.С. Карпенко [2]).

Проблема ж психологічних механізмів у психології є також малодослідженою. У питанні виокремлення та пояснення психологічних механізмів становлення автентичності особистості ми виходили із етимології терміну механізм: “механізм (від грец. – знаряддя, пристрій) – 1) пристрій (сукупність ланок або деталей), що передає чи перетворює рух; 2) сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ” [14, с. 431].

Мета статті – виявлення системи психологічних механізмів, їх розвитку та корекції з метою оптимізації становлення автентичності особистості в період життєвої кризи.

Сутнісний зміст: психологічні механізми становлення автентичності особистості в період життєвої кризи є багатовимірними ієрархізованими внутрішньоособистісними утвореннями,

котрі функціонують як процеси, засоби, ланки і передумови саморозуміння наявної екзистенційної ситуації людини з урахуванням досвіду минулих критичних переживань задля знаходження сенсу існування, адекватного унікальним обставинам.

Ключові слова: автентичність особистості, психологічні механізми, життєва криза, духовні інтенції, саморозуміння, механізми-передумови, механізми-засоби, механізми-ланки, механізми-процеси, екзистенція.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Філософсько-психологічні студії автентичності особистості концентруються навколо ідей індивідуальності як неповторності та унікальності психіки конкретної людини (К. Клакхон, Г. Мюррей, Г. Олпорт та ін.), внутрішнього морального начала (Ж.-Ж. Руссо, І. Гердер, Д. Юм та ін.), джерела самодетермінації та якісного змісту суб'єктності (В.О. Татенко, К. Роджерс та ін.), антиатрибутивної глибинної сутності людини (А.Б. Орлов), конгруентності як самототожності суб'єктивного досвіду переживання і вчинкової активності (М. Боуен, К. Роджерс, Н. Роджерс, А. Роше та ін.), ідентичності як суб'єктивного відчуття безперервної самототожності (Е. Еріксон), самості як "серцевини" особистості, своєрідного психодинамічного ядра різнопланових інтенцій індивіда (К.Г. Юнг), природного потенціалу людини, здатної до самоактуалізації (А. Маслоу), моделюючої квазівластивості і стрижневої метадиспозиції особистості (Є. Осін), свободи бути собою (М.О. Бердяєв, Г.С. Сковорода), здатності до екзистенційного особистісного вибору (М. Шелер, М. Фуко). Серед дослідників феноменів кризової особистості слід відмітити З. Фрейда, К.Г. Юнга, К. Роджерса, Е. Фромма, Е. Еріксона, Л.С. Виготського, Ф.Ю. Василюка, О.А. Донченко, Т.М. Титаренко та ін.

Кожна людина час від часу опиняється на роздоріжжі, гостро відчуваючи, що треба шукати новий шлях, обирати новий напрямок руху. Таке переживання неминучості модифікації життєвого шляху особистості трактується як криза. Автентичність переживається у її глибинному онтичному ядрі як причина появи життєвої кризи (автентичність як сутнісна інтенція), оскільки спонукає до знаходження сенсу існування в радикально зміненій життє-

вій ситуації. А також ми виділяємо автентичність як мету цієї кризи, позаяк вона приводить у відповідність внутрішні ціннісні устремління індивіда, спектр його актуалізованих суб'єктивних здатностей до новопосталих екзистенційних викликів (автентичність як процес самоперевершування).

Найбільші трагедії людини є такими тому, що вони зводяться до боротьби небезпек, надій, абсолютної сутності нашого Я. У таких ситуаціях нас ніби пронизує промінь абсолютного сенсу нашого життя. Це боязнь втратити щось абсолютне, яке здається голим фактом безформного і беззмістовного буття взагалі. Часом це відбувається без будь-яких зовнішніх причин: серед повного благополуччя і благоговіння долі, коли виникає невизначене хвилювання, відчуття незадоволеності і внутрішньої пустоти. Тоді на перший план виходять нові запитання: людина починає роздумувати про сенс життя, про причини явищ, котрі раніше сприймалися як samozрозумілі – вона роздумує про витоки власного і чужого страждання, про походження і мету людського існування [12, с. 163–164]. Таким чином, переживання життєвої кризи спонукає глибинне пізнання власної автентичності, а надалі – й процес самовдосконалення.

Експлікація автентичного потенціалу особистості, на наш погляд, відбувається у процесі конструктивного розв'язання життєвих криз. *Нормальна життєва криза* символізує появу вікових новоутворень особистості та свідчить про еволюцію її автентичності впродовж життєвого шляху. Шлях до себе, до становлення зрілої автентичності полягає у поступовому звільненні від зовнішніх, випадкових для особистості детермінант розвитку до опори на внутрішні духовні спонуки і досягнення справжньої автономії і свободи вибору.

Основними параметрами і критеріями оцінки становлення автентичності особистості в період нормальної життєвої кризи є:

1 – спонтанність (інтуїтивне відчуття внутрішньої траєкторії свого розвитку з її складностями і суперечностями, передчуття подальшого вектору свого руху),

2 – добродійність (визначається ставленням до співбесідника як до партнера, цінність якого вимірюється автентичністю його вчинків),

3 – інтернальність (особливий спосіб світосприйняття, що базується на прийнятті відповідальності за автентичність свого буття),

4 – самостійність (результат здійснення внутрішнього порівняння цінностей та знаходження оптимального для конкретної особистості рішення),

5 – цілісність (забезпечується діалогічністю й інтегрованістю ціннісно-сислової свідомості індивіда).

Дані диспозиційні утворення виникають у процесі розгортання інтегральної суб'єктності особистості під час криз відповідно першого, третього, сьомого років життя, підліткового періоду і кризи середини життя та постають **психологічними механізмами-засобами** досягнення і прояву автентичності особистості.

Психологічними механізмами-передумовами становлення автентичності особистості у період життєвої кризи є:

1 – вміння не втрачати довіру до себе (відкритість внутрішньому досвіду переживань): “Цей досвід любові і довіри до свого “Я” є єдиним із механізмів самореалізації – перетворення в істинну (справжню) особистість. ...Іноді це явище називають “звільненням від емоційної замкненості”. Довіра до своїх почуттів виявляється в умінні “любити з більшою легкістю і ненавидіти з більшою мудрістю” [19, с. 170–171].

2 – шаноблива увага до себе (зробити себе об'єктом власної уваги), “дозволяє сприймати власні межі і самодистанціюватися за допомогою спокою, роздумів, гумору..., і таким чином подивитися на себе ніби збоку. Людина здобуває таку здатність за умови переживання досвіду шанобливої уваги з боку інших” [9, с. 59].

3 – визнання власної цінності (формується завдяки усвідомленій рефлексії власних переживань і дій у згоді зі своєю совістю та цінностями суспільства). Судження про себе формуються завдяки усвідомленій рефлексії власних переживань і дій, узгодження зі своєю совістю і цінностями суспільства, вироблення позиції стосовно себе. Тільки ця передумова приводить до відчуття людиною себе у своїх діях “правильною” і “виправданою” перед самою собою та іншими. Визнання цінності самого себе можливе лише тоді, коли людина переживала критику та визнання цінності себе з боку інших [9, с. 61–63].

4 – справедливе ставлення до самого себе (стати адекватним своїм сенсам і цінностям): потрібна внутрішня співзвучність з глибинним Власним – сприймати себе у своїх переживаннях, інтуїції, думках і поведінці та досягати

міри узгодження з собою. Це означає приймати себе серйозно, бути відкритим до себе, залишатися в контакт з самим собою. Ця здатність можлива у людини за умови переживання нею справедливого ставлення з боку інших до себе [9, с. 60].

5 – відкритість новим горизонтам значень (уміння бачити в навколишньому перспективи розвитку, долаючи стереотипність): “Кожне нове переосмислення відкриває нові можливості для реалізації, для втілення в нову реальність, і цей процес принципово незавершуваний. Смысл полягає тільки у зменшенні невизначеності становища. ... Це життя у стані перманентного відречення від досягнутого результату в ім'я просування до нового досвіду” [10, с. 125].

6 – самовизначення у діалозі (готовність до зустрічі, за К. Ясперсом та О.Ф. Больновим, до Я-Ти-ставлення, за М. Бубером) [13].

Психологічними механізмами-ланками цілісного циклу становлення автентичності особистості згідно з координатами суб'єктно-вчинкової парадигми є: самореалізація і самовираження → переживання життєвої кризи → занурення у стан первинної інтенційності → вербалізація як пред'явлення особистісної історії → цілепокладання → вчинок як діалог з Іншим → подія → рефлексія намірів і результатів → досягнення еволюційно вищого рівня автентичності.

Механізм самопізнання іде шляхом чергування стабільних та кризових періодів розвитку. Після кількісних накопичень певних змін настає етап якісно нового рівня, руйнація попереднього життєвого світу задля нового саморозгортання. Т.М. Титаренко пише: “Саме кризова ситуація допомагає людині зрозуміти свій життєвий задум, дає змогу побачити, пережити власне минуле, теперішнє і майбутнє водночас, усвідомити їхній нерозривний зв'язок, зумовленість одне одним” [17, с. 245]. І переживання, й особливо інтенсивно забарвлена життєва криза дозволяють людині перейти з емоційно самозаглибленого у продуктивно діяльнісне джерело розгортання автентичності. “Хоч би якою була сутнісна характеристика людини – успадкованою чи набутою, відбулася як суб'єкт свого життя вона може лише за умови ініціативного, креативного, пов'язаного з випробуваннями, боротьбою і ризиком, постійного обстоювання свого права на цей “онтичний привілей”. І як не дивно, основним опонентом у цій її боротьбі виступає вона сама,

зокрема і насамперед через суперечливе уявлення про критерії автентичності свого власного буття” [15, с. 330]. Успішне розв’язання такої внутрішньої боротьби стає першим кроком на шляху до вчинкової активності. Творення, оповідання, історії дають змогу людині створити смисл послідовності та безперервності життя. Мета, заради якої є сенс ризикувати, стає засобом оформлення нового життєвого задуму. Цілепокладання забезпечує конкретизацію, ієрархізацію, а пізніше і втілення життєвих домагань” [16, с. 277]. Об’єктивним (доступним для пізнання іншим суб’єктом), доленосним вибором автентичності стає вчинок. В.А. Роменець називає вчинок осередком, сповненим внутрішнього вогню і незламної сили, в якому зосереджується вся людська істота, в якому вона формується і виражається. “Вчинок – це спосіб автентичного буття. ...Вчинок є істотною, справжньою творчістю нових форм і якостей психічного. Тому розкрити механізм учинку – це те саме, що розкрити творчий механізм психічного розвитку” [Цит. за 15, с. 343]. Результатом учинкової активності є подія. Це наслідок рішучого і єдино можливого у власній внутрішній позитивній свободі вибору. Оцінюючи вчинене, людина бачить себе і метою, і засобом, й автором, і виконавцем, і суддею, а тому результати такої діяльності будуть належати тільки їй. Така оцінка вчинку – це рефлексія.

Презентований опис психологічних механізмів-ланок у формі завершеного циклу передає процес (рух-перебіг) становлення автентичності особистості у період життєвої кризи, котра розв’язує смисложиттєві завдання, адекватні конкретним екзистенційним викликам.

Згідно з виокремленими З.С. Карпенко теоретичними конструктами, на які проектується феномен автентичності, – життєвий світ, суб’єктність, самість, індивідуальність, его-ідентичність – та відповідними їм життєвими орієнтаціями (біоцентризм, предметоцентризм, егоцентризм, культуроцентризм, соціоцентризм → антропо-, космо- і теоцентризм [1]), обґрунтованими вважаємо такі **психологічні механізми-процеси** становлення автентичності:

1 – інтеграція як спосіб спонтанного взаємозгодження,

2 – самодетермінація як здатність до само-спричинення й інтернального локусу контролю,

3 – індивідуація як внутрішня гармонізація,

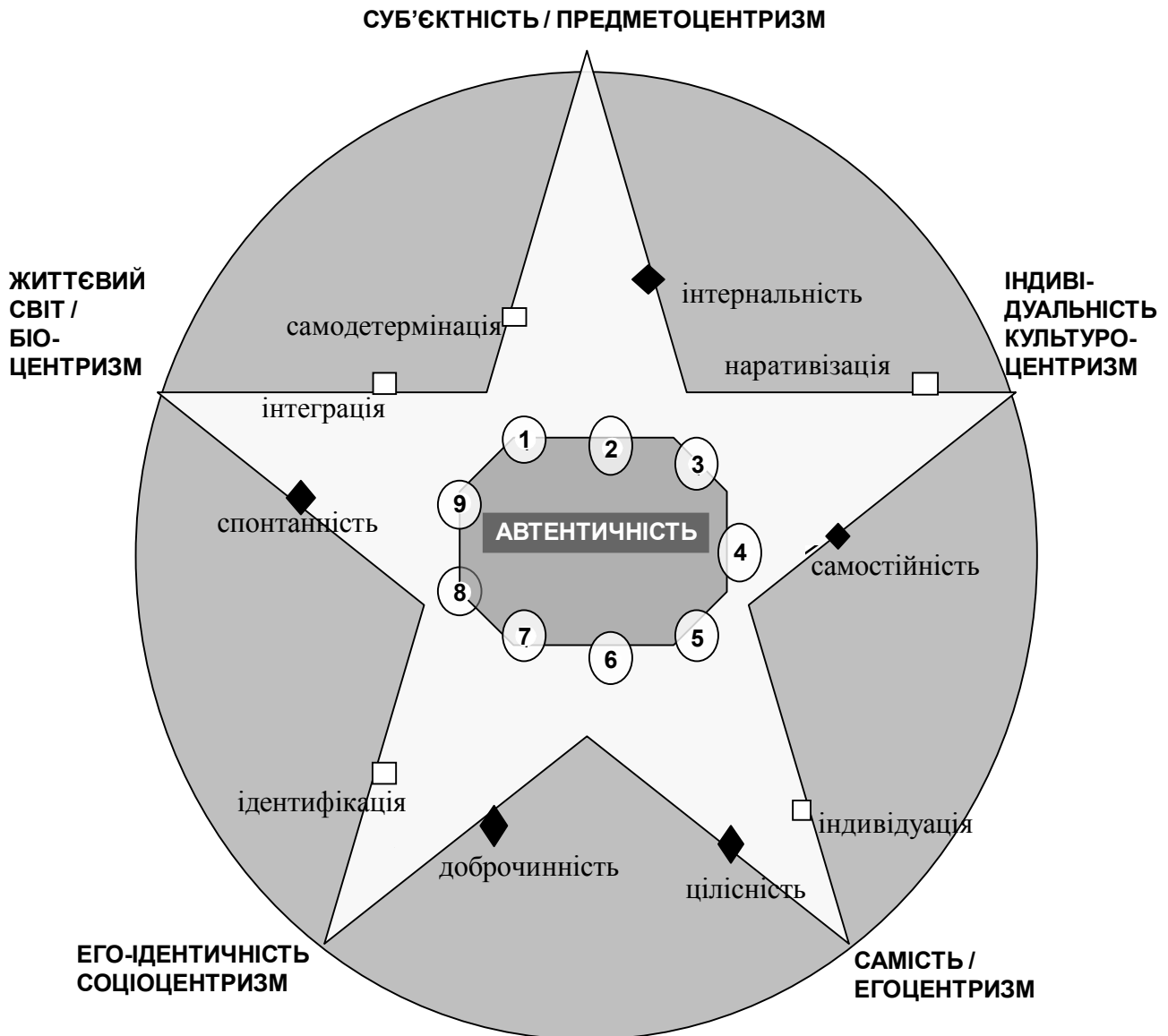
4 – нарративізація як дискурсивне осмис-

лення власної життєвої історії,

5 – ідентифікація як приведення у відповідність своїх духовних інтенцій до нормативних стандартів соціуму.

Подана на **рис. 1** пентаграма є наочною моделлю цілісного розуміння психологічних механізмів становлення автентичності у період життєвої кризи. Вершини “зірки” – теоретичні конструкти, на які проектується феномен автентичності та пов’язані з ними глибинні духовні інтенції, “субстанціальні інтуїції”. Це відповідно: життєвий світ / біоцентризм, суб’єктність / предметоцентризм, его-ідентичність / соціоцентризм, самість / егоцентризм, індивідуальність / культуроцентризм. Ребра конструкції представлені **психологічними механізмами як процесами** становлення автентичності (інтеграція, самодетермінація, ідентифікація, індивідуація, нарративізація) і **механізмами-засобами** становлення автентичності як смисловими диспозиціями (особистісними властивостями) – “носіями” і “реалізаторами” механізмів-процесів: спонтанність, добродійність, цілісність, інтернальність, самостійність. Внутрішнє коло, яке вписане у модель-пентаграму, складається з **механізмів-ланок** завершеного циклу становлення автентичності особистості в період життєвої кризи, а саме: само-реалізація як самопрезентація, переживання життєвої кризи, стан первинної інтенційності, вербалізація, цілепокладання, вчинок як діалог з “Іншим”, подія, рефлексія намірів і результатів, перехід на новий рівень усвідомлення автентичного потенціалу. Простір навколо пентаграми “заповнений” **психологічними механізмами-умовами** автентичного розвитку особистості.

Експериментальна перевірка концептуальної моделі психологічних механізмів становлення автентичності особистості у період життєвої кризи. До виокремлених вище координат дослідження автентичності особистості (его-ідентичність, самість, суб’єктність, індивідуальність, життєвий світ) було застосовано *принцип методологічної тріангуляції* для вивчення вияву різних аспектів психологічних механізмів становлення автентичності у формі методу контент-аналізу змісту відповідей на запитання анкети-твору, запропонованої З.С. Карпенко [2]. У сучасній психології під тріангуляцією розуміється “використання даних, отриманих з різних джерел, різними

□ ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЯК ПРОЦЕСИ

◆ ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ-ЗАСОБИ

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ-ЛАНКИ:

- 1 – самореалізація як самопрезентація;
- 2 – переживання життєвої кризи;
- 3 – стан первинної інтенційності;
- 4 – вербалізація;
- 5 – цілепокладання;
- 6 – вчинок як діалог з «Іншим»;
- 7 – подія;
- 8 – рефлексія намірів і результатів;
- 9 – перехід на новий рівень усвідомлення автентичного потенціалу;

- ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ-ПЕРЕДУМОВИ:
- довіра до себе;
 - самодистанціювання;
 - справедливе ставлення до себе;
 - визнання цінності себе;
 - відкритість новим враженням;
 - самовизначення у діалозі.

Рис. 1.

Концептуальна модель психологічних механізмів становлення автентичності особистості у період життєвої кризи

Таблиця 1

Узагальнені показники рефлексії механізмів-засобів
становлення автентичності особистості

Семантичні одиниці	Змістова різноманітність, %					M, %	σ, %
	Суб'єктність	Его-ідентичність	Індивідуальність	Самість	Життєвий світ		
1. Наполегливість, рішучість, цілеспрямованість	41,1	25,1	58	24,6	0	29,76	0
2. Вміння бути собою, чути свій внутрішній голос, розвиток своєї індивідуальності	23,3	48,1	10,4	30,9	34,9	29,52	0
3. Самостійність рішень, виборів, поміркованість, відповідальне самотворення	12,8	0	16,3	0	30	11,82	0
4. Контактність	6,7	15,1	10,4	0	0	6,44	0,2
5. Самоаналіз	9,5	0	0	0	0	1,9	0
6. Відповіді невідрефлексовані	6,7	0	4,8	0	20,2	6,34	0,3
7. Цінності, засвоєні в дитинстві	0	11,7	0	0	14,9	5,32	0
8. Досвід інших людей	0	0	0	19,1	0	3,82	0
9. Методи релаксації	0	0	0	25,4	0	5,08	0
Σ вкладів усіх семантичних одиниць у загальну структуру автентичності	100	100	100	100	100	100	

методами збору даних і різними дослідниками, якомога більшою кількістю триангуляційних технік, котрим притаманна висока надійність” [20, с. 404]. Ми застосовуємо даний термін для пояснення напряму в методології, який поєднує номотетичні та ідіографічні підходи до дослідження. Нами був обраний для цього метод контент-аналізу. На сьогодні суть його полягає у виділенні в тексті ключових понять з наступним підрахунком частоти вживання цих смислових одиниць, співвідношення різних елементів тексту один з одним, а також із загальним обсягом інформації [12]. Таким чином здійснюється якісний аналіз відповідей з подальшим застосуванням математико-статистичного апарату.

Контент-аналіз семантичного простору відповідей на запитання-індикатори запропонованих тем (життєвий світ, самість, індивідуальність, суб'єктність, еґо-ідентичність) дозволив диференціювати ефекти рефлексії зовнішніх (експресивних і поведінкових) аспектів автентичності при певній недооцінці ментальної своєрідності людей. У такий спосіб фіксується

факт самодетермінації та вірності особистісним цінностям (див. табл. 1).

За допомогою контент-аналізу було встановлено типові труднощі (див. табл. 2) при відстоюванні своєї автентичності, з якими зустрічалися респонденти у період переживання життєвих криз, – це захист Я-концепції та побудова партнерських взаємин.

Виявлені типові труднощі, а також особистісні ресурси або психологічні механізми-засоби знаходження і прояву своєї автентичності загалом об'єднуються у дві стратегії – феноменологічного вчування і рефлексивного відсторонення, підкріплені волюнтативними настановленнями особистості.

Додаткову (психодіагностичну) верифікацію концептуальної моделі психологічних механізмів становлення автентичності особистості у період життєвої кризи було здійснено за допомогою методик самоактуалізації (Е. Шостром, А.В. Лазукін – Н.Ф. Каліна), соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд), самооцінки мотивації схвалення Д. Марлоу і Д. Крауна, шкал доброзичливості Кемп-

Таблиця 2

Узагальнені показники саморозуміння типових труднощів становлення автентичності особистості

Семантичні одиниці	Змістова різноманітність, %					M, %	σ, %
	Суб'єктність	Его-ідентичність	Індивідуальність	Самість	Життєвий світ		
1. Стосунки з близькими	24,7	16,3	24,3	31,9	16,3	22,7	0
2. Відповідальна самостійність, інтернальна позиція	36,6	19,7	24,9	38,7	41,2	32,2	0
3. Екстернальна позиція	19,7	23,7	7,2	14	7,9	14,5	0
4. Несумісність прагнень, цінностей партнерів	0	8,7	10,2	0	19,4	7,7	0,2
5. Заперечення труднощів прояву автентичності	19	19,1	18,7	15,4	10,4	16,5	0,15
6. Важко відповісти, уникання відповіді	0	12,5	14,8	0	0	5,5	0
7. Заперечення можливості успішного захисту автентичності	0	0	0	0	4,8	1	0,2
∑ вкладів усіх семантичних одиниць у структуру механізмів становлення автентичності	100	100	100	100	100	100	

белла, довіри – Розенберга, сумлінності – В.В. Мельникова і Л.Т. Ямпольського, маніпулятивного ставлення – Банта.

Порівняльний аналіз статистичних показників діагностованих даних і результатів їх кластерного аналізу (“Кластерний аналіз – це процедура згрупування об’єктів у порівняно однорідні класи на основі попарного порівняння цих об’єктів за попередньо визначеними та вимірними критеріями” [11, с. 329]), співвідносних із психологічними механізмами становлення автентичності особистості *представників різних спеціальностей* (гуманітарного та природничого спрямування), виявив, що характер провідної діяльності (професійної чи навчально-професійної) значною мірою впливає на ступінь актуалізації відповідних психологічних механізмів. Було встановлено істотне домінування екзистенційно-гуманістичної диспозиції та феноменологічної установки у групі осіб гуманітарних спеціальностей та практично-перетворювального ставлення до життя у групі осіб природничих спеціальностей. Зокрема, представники гуманітарних спеціальностей більш інтровертовані, споглядальні, реф-

лексивні. В осіб природничих спеціальностей самооцінка безпосередньо пов’язана з креативністю, тоді як гуманітарії відчувають аутосимпатію, коли задоволені своїми стосунками.

У групі осіб природничих спеціальностей позитивна і найбільш сильна кореляція спостерігається між показниками схильності до маніпулятивного ставлення та мотивації схвалення (відстань 5,9), сумлінності (відстань 5,8). Найбільш віддаленими між собою є показники довірливості та сумлінності (відстань 52,7), ними та маніпулятивним ставленням (відстань 47). Представники гуманітарних спеціальностей, попри деяку схильність до маніпуляції навколишніми, розуміють, що вона не сприяє довірі і тому стає на перешкоді становленню їх автентичності. Використання методики дослідження соціально-психологічної адаптації та самоактуалізації дозволило виявити кореляцію між показниками сумлінності та доброзичливості, що, зрештою, прогнозувалося, оскільки сферою самореалізації гуманітаріїв є, насамперед, спілкування, яке вимагає зазначених морально-психологічних властивостей.

За ключовими психодіагностичними параметрами показники самоактуалізації та соціально-психологічної адаптації в осіб природничо-технічних спеціальностей вищі, ніж аналогічні у представників гуманітарних професій. Окрім того, система психологічних механізмів становлення автентичності особистості у перших більш диференційована, а в других – більш монолітна.

Дослідження саморозуміння як основного фактору духовного зростання особистості виявило, що його результатом є досягнення і конструювання нового смислу, що відповідає екзистенційним викликам критичного життєвого періоду. Інтуїтивно-рефлексивне переосмислення себе-у-світі сприяє творчому розв'язанню життєвих криз та еволюційній трансформації автентичності особистості на засадах діалогічної відкритості, прагнення до трансценденції, відповідального вчинкування. Ми вважаємо, що автентичність є потенційною і водночас актуальною духовною здатністю особистості. Розвиток духовності відбувається завдяки зростанню автономності людини, актуалізації нею своєї автентичності, котра дозволяє самостійно і творчо діяти, реалізуючи свою істинну природу.

З метою розвитку психологічних механізмів становлення автентичності особистості було проведено тренінг саморозуміння. За допомогою критерію χ^2 Ч. Пірсона було доведено статистичну обґрунтованість вибору експериментальної групи для здійснення формувального впливу і можливість екстраполяції результатів упровадження тренінгу саморозуміння на генеральну сукупність (тільки показники трьох – з двадцяти двох – шкал відрізнялися у контрольній та експериментальній групі на етапі констатувального зрізу).

Цілісного розуміння і розкриття своєї автентичності учасники тренінгу досягали у процесі усвідомлення ними своїх особистісних властивостей та оптимізації ставлення до себе (шляхом дослідження власного буття, уяви, інтелекту, відчуттів, тобто створення цілісного уявлення про себе); завдяки розвитку соціальної перцепції у міжособистісному спілкуванні (прогривання ефективних способів взаємин у групах, отримання вербальної та невербальної інформації про себе, розвиток уміння глибокої рефлексії) та актуалізації творчого самовираження у життєвих кризах (зосередження уваги на рисах, які допомагають у таких ситу-

аціях, усвідомлення свого потенціалу). Учасники експерименту відмітили такі особистісні здобутки, що розвинулись у процесі тренінгу: зростання впевненості та довіри до себе; розвиток уміння нестандартно мислити, не боятися фантазувати та уявляти; зменшення кількості комплексів, затисків, штампів; бажання діяти, бути активним і самостійно досягати поставленої мети.

Застосування t-критерію Ст'юдента, T-критерію Вілкоксона та G-критерію знаків дозволило здійснити всебічну оцінку ефективності тренінгу та зробити висновок про статистично достовірні зміни показників осіб експериментальної групи після завершення формувального етапу за такими шкалами: "орієнтація в часі" (відповідно: $p \leq 0,0006$, $p \leq 0,005$, $p \leq 0,0044$), "потреба у пізнанні" ($p \leq 0,021$, $p \leq 0,033$, $p \leq 0,07$) "адаптація" ($p \leq 0,0088$, $p \leq 0,0113$, $p \leq 0,016$), "самоприйняття" ($p \leq 0,007$, $p \leq 0,005$, $p \leq 0,016$), "прагнення до домінування" ($p \leq 0,02$, $p \leq 0,019$, $p \leq 0,043$), "мотивація схвалення" ($p \leq 0,023$, $p \leq 0,028$), "доброзичливість" ($p \leq 0,0006$, $p \leq 0,008$, $p \leq 0,0077$), "сумлінність" ($p \leq 0,005$, $p \leq 0,014$, $p \leq 0,027$) "маніпулятивне ставлення" ($p \leq 0,014$, $p \leq 0,019$, $p \leq 0,043$).

Кластерний аналіз показників шкал за обраними методиками виявив, що внаслідок проведеного формувального експерименту відбулося переструктурування психологічних механізмів становлення автентичності особистості у бік зміцнення еґо-ідентичності, внутрішньої інтеграції ціннісно-сміслових утворень, розвитку суб'єктних здатностей до відповідальної самореалізації в діяльності та спілкуванні, поглиблення усвідомлення духовних витоків своєї автентичності, позитивної нарративізації кризового досвіду в життєствердну, креативно-адаптивну життєву історію.

Після проведення тренінгу саморозуміння наочно і суттєво зблизилися такі конструкти, як креативність та орієнтація в часі, контактність і гнучкість у спілкуванні, автономність і погляд на природу людини (нульова відстань), а також креативність і потреба у пізнанні, саморозуміння, автономність й орієнтація у часі (відстань – 0,1) – **рис. 2. і 3.**

Очевидно, що переструктурування психологічних механізмів становлення автентичності особистості у другому випадку є більш логічним (конструктивно валідним) і відповідає філософсько-психологічним уявленням про внутрішньоособистісні взаємозв'язки ціннісно-

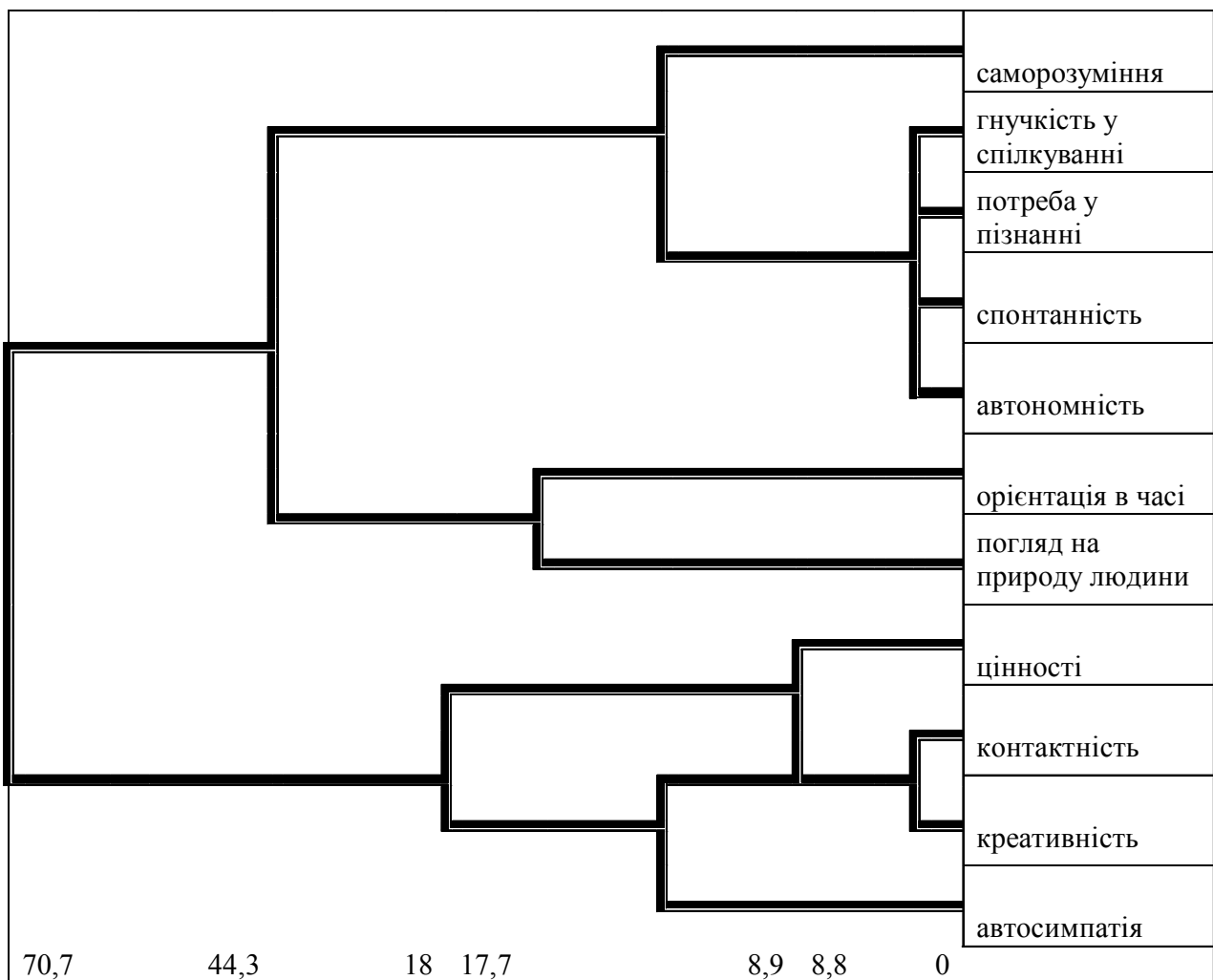

Рис. 2.

Дендрограма результатів кластеризації показників осіб експериментальної групи (I зріз) за шкалами методики САМОАА.

сміслових утворень людини, здатної до відповідального екзистенційного вибору і самоактуалізації пізнаного суб'єктного потенціалу, цілісної, внутрішньо зінтегрованої індивідуальності, котра може позитивно наративізувати досвід переживання своїх життєвих криз.

Як і в попередньому випадку, при контрольному зрізі показників за шкалами методики Роджерса-Даймонда було виявлено поглиблення усвідомлення духовних витоків автентичності особистості та їх узгодження з екзистенційним модусом буття при більшій цільності, внутрішній умотивованості (зінтегрованості навколо інтенціонального суб'єктного ядра), прийнятті індивідуальних відмінностей, опорі на внутрішнє джерело сили (самодетермінацію), що веде до несуперечливої асиміляції кризового досвіду конкретним

індивідом та позитивної наративізації останнім свого життя як витвореної особисто ним історії – **рис. 4. і 5.**

Враховуючи отримані результати, можна стверджувати, що тренінг саморозуміння, спрямований на становлення автентичності особистості шляхом переосмислення кризового досвіду, певною мірою реалізував поставлені перед ним завдання, хоча задля більшої ефективності варто розширити його програму і зміст, розповсюдити на інші дослідницькі полігони, пролонгувати у часі.

Здійснення даної спроби конструювання концептуальної моделі психологічних механізмів становлення автентичності особистості в період життєвої кризи дозволяє зробити наступні **висновки:**

1. Філософсько-психологічний конструкт

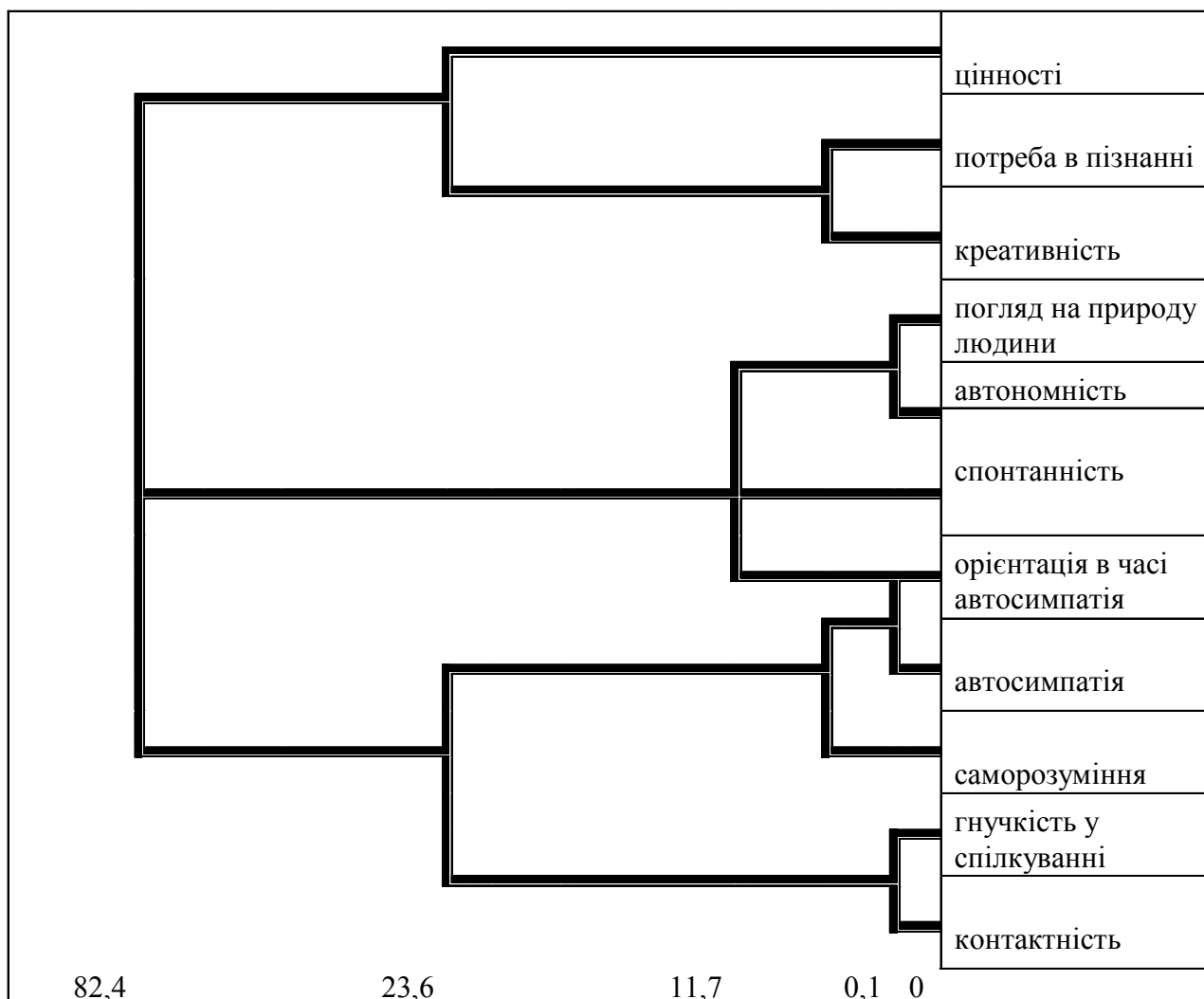

Рис. 3.

Дендрограма результатів кластеризації показників осіб експериментальної групи (II зріз) за шкалами методики САМОАЛ.

“автентичність особистості” являє собою онтичне ядро індивідуальної екзистенції людини, сензитивної до викликів критичних періодів вікового розвитку.

2. Психологічні механізми становлення автентичності особистості у період життєвої кризи функціонують як система різнорівневих ціннісно-сміслових утворень і динамічних тенденцій, котрі в науковій рефлексії презентовані мережею механізмів-процесів, засобів, ланок і передумов.

3. Контент-аналіз семантичного простору автентичності особистості засвідчив високий рівень розуміння її експресивних і поведінкових аспектів при недооцінці ментальної своєрідності людей. Визначено типові труднощі становлення автентичності в кризо-

вий період, якими є захист Я-концепції та налагодження партнерських стосунків.

4. Феноменологічний аналіз особистих історій учасників тренінгу саморозуміння дозволив ідентифікувати психологічні механізми як ланки і засоби становлення автентичності особистості з урахуванням їх кризового досвіду. Ці механізми об'єднуються у дві послідовні стратегії – інтуїтивного вчування і рефлексивного відсторонення, що завершуються екзистенційними рішеннями особистості.

5. Порівняльний аналіз показників актуалізованості психологічних механізмів становлення автентичності особистості представниками різних професій свідчить про значний вплив характеру провідної діяльності на їх розвиток: особам з гуманітарною освітою

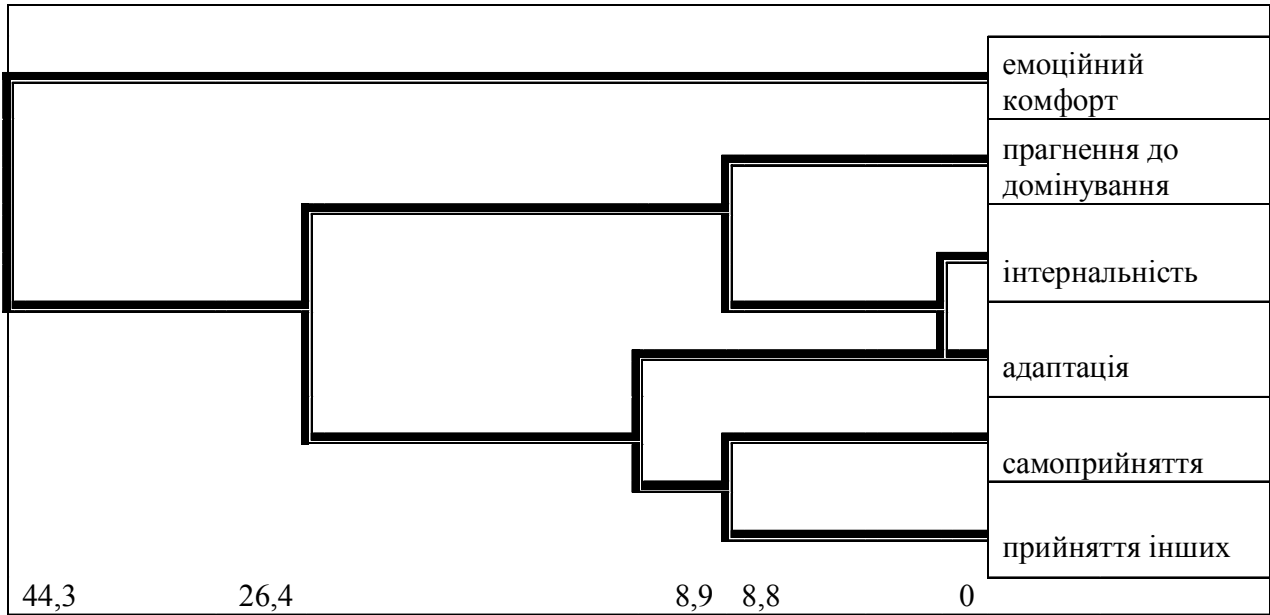

Рис. 4.
Дендрограма результатів кластеризації показників осіб експериментальної групи (I зріз) за шкалами методики Роджерса-Даймонда.

притаманні екзистенційно-гуманістичний світогляд і феноменологічна установка на спілкування, а представникам природничо-технічного профілю професійної підготовки – практично-перетворювальне ставлення до життя при значуще вищому рівні самоактуалізації та соціально-психологічної адаптації.

6. Ефективним засобом розвитку психологічних механізмів становлення автентичності

особистості є тренінг саморозуміння, програма якого складається з блоків оптимізації самоствавлення, розвитку соціальної перцепції та актуалізації творчого самовираження задля досягнення унікального екзистенційного сенсу в період переживання людиною життєвої кризи.

7. Результатом формувального експерименту із застосуванням тренінгу саморозуміння стало переструктурування психологічних меха-

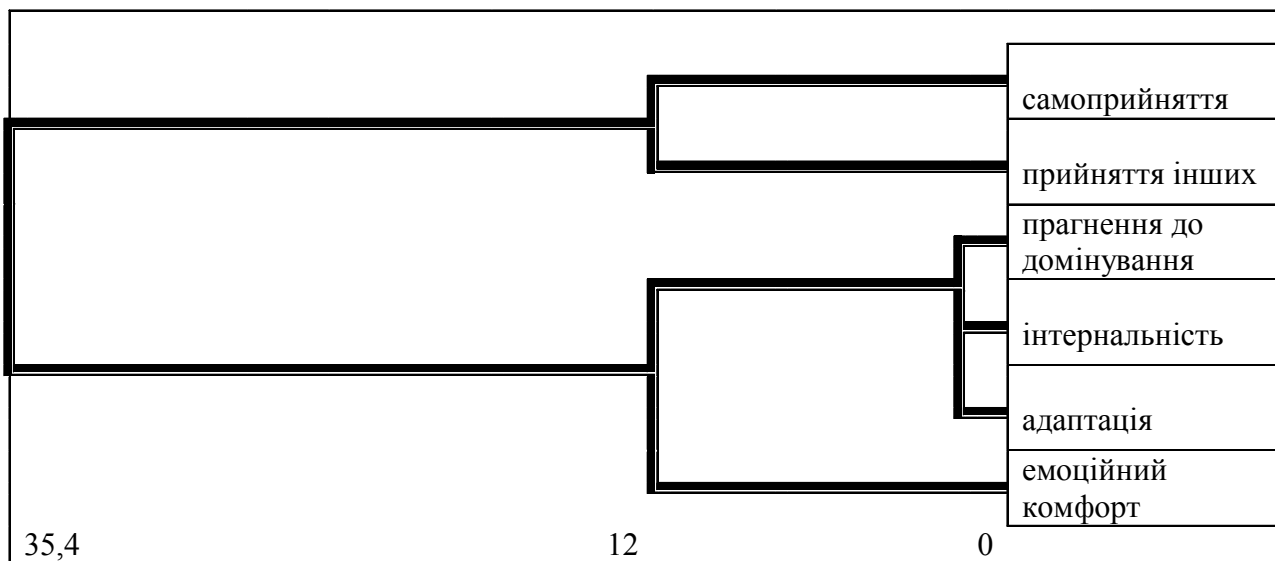

Рис. 5.
Дендрограма результатів кластеризації показників осіб експериментальної групи (II зріз) за шкалами методики Роджерса-Даймонда.

нізмів становлення автентичності у бік підвищення показників самоактуалізації та соціально-психологічної адаптації, що робить ефективним інтуїтивно-рефлексивне конструювання нового екзистенційного смислу в період переживання особистістю критичних періодів розвитку.

1. Карпенко З.С. Аксіопсихологія особистості. – К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. – 216 с.

2. Карпенко З.С. Теоретико-методичне конструювання рефлексивного інтерв'ю особистісної автентичності // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Передові наукові розробки – 2006». – Т. 12. – Психологія та соціологія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 9–14.

3. Когутяк Н.М. Автентичність як сучасна особистісна норма // Матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий потенціал світу-2004» – Т.53. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 26–31.

4. Когутяк Н.М. Роль аномальної кризи у становленні автентичної позиції особистості // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія № 12. – Психологія: Зб. наукових праць. – № 1 (25). – К., 2004. – С. 27–35.

5. Когутяк Н.М. Самоусвідомлення автентичності в контексті духовно-морального розвитку особистості // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування нової парадигми у психологічній науці: Зб. наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 30. – Рівне: РДГУ, 2004. – С. 83–85.

6. Когутяк Н.М. Автентичність як причина і мета біографічної кризи // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка – Вип. 26, в 4-х томах. – Том 2. – К.: Главник, 2005. – С. 291–295.

7. Когутяк Н.М. Трансформації автентичності: об'єктивний та суб'єктивний аспекти // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Вип. 10. – Ч.І. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – С. 199–206.

8. Когутяк Н.М. Методологічні пошуки в середовищі конструювання автентичності // Актуальні проблеми практичної психології: Збірник наукових праць. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2006. – С.111–115.

9. Лэнгле А. Person: Экзистенциально-аналитическая теория личности: Сб. статей: Пер. с нем. / Вступ. ст. С.В. Кривцовой. – М.: Генезис, 2006. – 159 с.

10. Методологічні і теоретичні проблеми психології: Хрестоматія / Упоряд. – З.С. Карпенко, І.М. Гоян. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 128 с.

11. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпритация данных: Учебное пособие. – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.

12. Савчин М.В. Духовний потенціал людини. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 203 с.

13. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.

14. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Вища школа, 1977. – 776 с.

15. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма у сучасній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / Заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 316–358.

16. Титаренко Т.М. Вчинок у приватному житті. Погляд психотерапевта // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / Заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 258–279.

17. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості у межах і поза межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

18. Франселла Ф., Баннистер Д. Новый метод исследования личности: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1987. – 234 с.

19. Шостром Э., Браммер Л. Терапевтическая психология. Основы консультирования и психотерапии: Пер. сангл. В. Абабкова, В. Гаврилова. – СПб.: Сова; М.: Эксмо, 2002. – 624 с.

20. Robson, C. Real world research: A resource for social scientists and practitioner-researchers. 8th ed. – Oxford: Blackwell, 1998. – 404 p.

Надійшла до редакції 11.11.2007.